

РЕЦЕПЦІЯ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ В ПОЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ 1850–1860-х рр. НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (за матеріалами Державного архіву Одеської області)

Анотація. *Мета дослідження* – на основі архівних матеріалів проаналізувати нову рецепцію Люблінської унії 1569 р., що відбувалася в польському національному русі в 1850–1860-х рр. на півдні України. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, науковості. Використано такі загальноісторичні методи: історіографічний аналіз, термінологічний аналіз, компаративний, типологічний. Авторка дотримується цивілізаційного підходу та засад інтелектуальної історії. **Наукова новизна.** На основі широкого кола опублікованих джерел і документів Державного архіву Одеської області запропоновано нову рецепцію унії 1569 р. з «Полудневою» (Південною) Україною. **Висновки.** Архівні документи свідчать, що південноукраїнські території стали важливим плацдармом розповсюдження нових ідей, зосередження діячів польського руху, концентрації відповідної літератури та зброї. З'ясовано, що нова рецепція Люблінської унії 1569 р. включала українські землі як окрему складову нової держави – поряд із Польщею та Литвою. Проявлялась вона не лише в усних висловлюваннях або листуванні, зверненні до подій історії України та її видатних діячів, але й у наочних матеріалах – картах, геральдиці, печатках. Ураховуючи стратегічне значення Одеси, усі ці матеріали являли значну проблему для місцевих російських чиновників, котрі фіксували зазначені ідеї в рапортах, повідомленнях, розпорядженнях, звітах тощо. Вочевидь нова рецепція Люблінської унії передбачала включення до складу нової держави південноукраїнських теренів включно з Одесою як «Полудневої землі» (в польському національному русі навіть з'явилася посада «комісара полудневих країн»).

Ключові слова: польський національний рух, Південна Україна, Люблінська унія.

Процес укладання Люблінської унії 1569 р. мав складний і тривалий характер. Її положення здебільшого враховували інтереси польських провідних кіл, частково – литовського й українського населення. За такої ситуації перегляд положень унії був неминучим. Особливо яскраво це виявилось під час національної революції в українських землях у другій половині XVII ст. Трансформація територіальних моментів унії, як відомо, відбулось у виокремленні трьох українських воеводств в управління козацької старшини під проводом гетьмана Б.Хмельницького, а потім у формулюванні ідеї існування «Великого князівства Руського». Варіативність положень Люблінської унії обговорювалася й у подальшому. Тема трансформації унійних питань та

положень достатньо жваво дискутувалася у ХХ ст. і дискутується сьогодні як українськими, так і польськими дослідниками. Вона має значний доробок у дослідженні різних аспектів та складових унії – причин укладання, первинного змісту, підтримки різними колами, змін упродовж XVII–XVIII ст. тощо. Після зникнення з історичної арени Речі Посполитої питання її відновлення активно порушувалися діячами польського національного руху в ХІХ ст. в Російській імперії. Боротьба за поновлення власної державності та прав активно проявилася у 1830–1831 рр. – під час Листопадового повстання. Багатьох його учасників було покарано: відправлено до Сибіру, розжалувано, конфісковано землі, майно. Не стали винятком навіть представники старовинних шляхетських родів – Чорторийські, Потоцькі, Сабанські, Ржевуцькі. Справи про конфіскацію їхнього майна за зв'язки та підтримку ними польського руху збереглися в Державному архіві Одеської області¹. За найменшої підозри у причетності до польського руху можна було потрапити під нагляд поліції або втратити посаду. Однією з жертв надмірної підозрливості став одеський поліцмейстер С.Василевський, якого було звинувачено в участі в польському гуртку через те, що він інколи заходив до свого приятеля аптекаря поляка Цибульського². Причетність С.Василевського до визвольного руху не була доведена, але з посади його звільнили. Ступінь підозрливості та необґрунтованих звинувачень посилювався з початком Східної (Кримської) війни 1853–1856 рр., особливо на півдні українських земель, що входили до складу Новоросійського та Бессарабського генерал-губернаторства. Саме південноукраїнські терени стали в період бойових дій місцем концентрації колишніх польських учасників національного руху 1830–1831 рр. та важливою складовою в підготовці дальшої боротьби. Прикордонна територія генерал-губернаторства під час війни вимагала від керівництва ретельної перевірки всіх, хто міг бути пов'язаним із будь-яким визвольним або революційним рухом. Багато польських емігрантів, що брали участь у Листопадовому повстанні, поверталися в Росію для продовження своєї діяльності під час Східної війни через одеський, ізмаїльський порти та прикордонні митниці. Польські еміграційні структури підтримували учасників майбутнього виступу не лише організаційно, але й коштами, зброєю, формуванням воєнізованих груп. Міністерство внутрішніх справ Росії навіть розіслало списки колишніх учасників подій 1830–1831 рр. із метою їх арешту при появі в межах генерал-губернаторства. Декого затримали абсолютно безпідставно – лише тому, що люди мали імена, прізвища та прикмети, схожі з діячами польського руху. Гоніння тривали досить довго. Як зазначав у 1863 р. новоросійський та бессарабський генерал-губернатор П.Коцебу: «Я вважаю зібрання трьох поляків в одному присутственому місці якщо не небезпечним, то шкідливим»³.

¹ Бачинська О., Малявський М. Наслідки Листопадового повстання 1830–1831 рр. для польських магнатів Одеси (за матеріалами ДАОО) // Південний захід. Одесика. – Одеса, 2016. – С.9–16.

² Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.200 за 1831 р. – Спр.73. – Арк.1–13.

³ Лобан А.А. «Пошуки відьом» чиновниками Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства напередодні польського повстання 1863 р. (за матеріалами Державного архіву Одеської області) // Записки історичного факультету. – Вип.23. – Одеса, 2013. – С.190.

Активна діяльність чиновників щодо «викриття проявів» польського національного руху відбилася у чималій кількості різноманітних документів, що циркулювали на півдні України, у тому числі про нову рецепцію Люблінської унії. Саме ці матеріали відклалися в Державному архіві Одеської області, і саме вони стали основою для підготовки цієї статті. Документи з фонду 1 («Управління новоросійського та бессарабського генерал-губернатора») являють собою звіти чиновників різного рангу щодо місцевих або приїжджих поляків, анонімні листи та скарги на ім'я генерал-губернатора, листування з міністром внутрішніх справ, херсонським губернатором, одеським градоначальником, керівником 5-го округу жандармів міста Одеси, листи від дворянства, описи вилучених речей, повідомлення консулів тощо. Більшість мають гриф «Таємно». Матеріали відображають різні виміри української складової, яку намагалися використати лідери польського руху для підтримки своїх ідей.

Уже під час Східної (Кримської) війни, у березні – квітні 1855 р., київський військовий, подільський та волинський генерал-губернатор визначив небезпеку в документі під назвою «Про студентів із дворян Жерліцина й де Розенталя, котрі проявляють ідеї щодо відновлення незалежності Малоросії». Ідеться про двох імовірно не пов'язаних між собою колишніх студентів із дворян Андрія Жерліцина, виключеного з Дерптського, і Йосипа де Розенталя, відрахованого з Київського університетів. Стосовно першого у справі є лист шефа жандармів від 14 березня 1855 р. новоросійському та бессарабському генерал-губернаторові М. Анненкову-2, в якому зазначалося: «Отримав приватне повідомлення, що начебто виключений за самовільну відлучку зі студентів Дерптського університету й котрий нині проживає в Катеринославській губернії дворянин Андрій Жерліцин проявляє ідеї щодо відновлення незалежності Малоросії»⁴. Далі містилося прохання повідомити, наскільки може бути правдивою ця інформація. Утім навіть чернетки відповіді у справі не збереглося. Те, що дворянин Андрій Васильович Жерліцин міг перебувати в Катеринославській губернії, не дивно, адже тут, в Олександрівському повіті, проживали його брати Михайло, Олександр, Петро й сестра Любов⁵. Цікавіший інший момент цієї справи – те, що його «ідеї» об'єднали з «ідеями» дворянина Йосипа де Розенталя. Про цього студента Київського університету відомо дещо більше і його діяльність російські чиновники напругу пов'язували з польським рухом. Шляхтич Й. де Розенталь тримав у посесії с. Велика Вовнянка Таращанського повіту. Навчався на медичному факультеті Університету св. Володимира. Був здібною, талановитою людиною, «поет та письменник, але надзвичайний ентузіаст і фантазер». Кілька його оповідань побачили світ, одне з них з'явилося українською мовою в Києві під псевдонімом «Скалки», багато віршів надруковано ще й

⁴ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.203. – Спр.17. – Арк.1, 3.

⁵ Кочергін І.О. Потомствені дворяни Олександрівського повіту Катеринославської губернії напередодні селянської реформи 1861 р. (за статистичними матеріалами «Збірки Я.Новицького») // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. – Вип. 7. – Дніпропетровськ, 2010. – С.74.

у Варшаві⁶. За свідченнями, що містяться у справі, Йосипові було 22 роки, мав середній зріст, темно-русяве волосся, блакитні очі, знав польську та російську мови⁷. Масовий селянський рух у Київській і Чернігівській губерніях 1855 р. (Київська козаччина) Й. де Розенталь сприйняв як час початку дій та агітації за свої революційні ідеї, «за рівність і братерство». Окремі моменти свідчать про розуміння ним необхідності спільної боротьби «за волю» українського й польського народів. У таємному листі, що його одержав М. Анненков-2 від київського військового, подільського та волинського генерал-губернатора, звернемо увагу на декілька моментів. Перший: інформація про так звану Київську козаччину 1855 р., якою розпочинається лист, розуміння чиновником того, що в «колишній Україні зберігаються легенди про козацтво» і це є благодатним підґрунтям для порушення «загального спокою» різними «підозрілими особами». Другий момент пов'язаний із тим, що в інформації генерал-губернатора про «небезпечні заклики» Й. де Розенталя немає й натяку про «відновлення незалежності України», а як він сам пише, ідеться «про повстання проти поміщиків, уряду» та встановлення «правил комунізму». Третій момент: про неспіттвержені чутки, або перебільшені за значенням та уявою чиновника плітки, відомі від чумаків про те, що «війна англійцями та французами велася [...] за звільнення селян» Російської імперії від кріпацтва⁸.

Важливий додаток до цього листа – промова («прокламація»), що її Й. де Розенталь розповсюджував серед селян. Вона написана польською мовою, переклад додавався окремо. Текст, витриманий у характерному для першої половини XIX ст. стилі переплетення релігійних і світських мотивів, дійсно здебільшого свідчив про соціальні, аніж про національні вимоги людей, яких репрезентував студент. Однак деякі ознаки й натяки на можливість зачепити саме національне питання опосередковано простежуються, зокрема на початку та в кінці тексту. Так, у зверненні йшлося:

«Ми, народ вільний, звертаємося до вас, братія, котрі вже сто років під ігом московської неволі мордується, обливаючись гіркими сльозами, у кривавому поті чола вашого. Ми простягаємо до вас братню руку, руку співчуття – прийміть її, братія, і тоді будуть на землі всезагальні рівність і свобода. Послухайте, братія, вашої власної історії й немає сумніву, що ваше серце обиліється сльозами та в душі вашій пробудиться прагнення скинути вашу неволю. [...] Пам'ятайте, братія, що, наважуючись на таку святу справу, ви зобов'язані перш за все всією душею, усіма силами старатися якомога швидше з'єднатися в одну масу, чинити обережно й розсудливо».

⁶ Шамрай С. Київська козаччина 1855 року (до історії селянських рухів на Київщині). – К., 1928. – С. 105–107 [Електронний ресурс]: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?c21com=2&i21dbn=elib&p21dbn=elib&image_file_name=book/0014392.pdf&image_file_download=0

⁷ Держархів Одеської обл. – Ф. 1. – Оп. 203. – Спр. 17. – Арк. 9–10.

⁸ Там само.

І на завершення згадувалися видатні українські діячі, що в різний час боролися за вирішення національних і соціальних питань:

«Спитайте ваших дідів, як Залізняк, Хмельницький та інші ваші ватажки вміли вас поставити в такій силі – і знову буде так, якщо тільки захочете, якщо [...] візьметеся за святу справу й будете слухати ватажків ваших. Ми скоро прийдемо до вас і тоді допоможемо вам, а між тим нехай допоможе вам Бог у добрій справі».

Цікаво, що надалі текст «прокламації» було записано українською мовою латинськими літерами й відповідно в перекладі подавався російською транскрипцією: «Бувайте здоровы, браты, дай Господы, щоб мы вже вас застали щасливими, вильными. Аминь»⁹ («Buwajte zdrowy, braty, daj Hospody, szczob my wze was zastaly szczastlywymy, wilnymy. Amin») ¹⁰.

Наведені фрагменти фіксують зв'язок цієї «прокламації» з «польським питанням», яке не вдалося вирішити на початку 1830-х рр., і підготовкою нового протистояння, що, як відомо, вибухне в 1860-х рр. Опосередковано на це вказувало й те, що в листі київського військового, подільського та волинського генерал-губернатора йшлося про прикажчика Скавронського – поляка, котрий допомагав Й. де Розенталю й був заарештований. Одночасно з ним схопили батька та братів студента, але після того, як самого Йосипа затримали на Галичині та разом зі Скавронським вислали у Сибір, їх відпустили. Справу Й. де Розенталю пов'язували з початком нового польського виступу й подальші нечисленні документи справи, що вийшли з-під пера новоросійського та бессарабського генерал-губернатора, вимагали вжити заходів для запобігання подібним чуткам, звернути особливу увагу на Олександрійський і Бобринецький повіти Херсонської губернії як суміжні з Київською губернією, а також спостерігати за чумаками та їхніми настроями, як і за польським населенням.

Уже на початку 1860-х рр. було дуже схоже за змістом важливе повідомлення російського консула в Галаці П. Романенка:

«Якийсь Коваленко, нібито поміщик Полтавської губернії, студент С.-Петербурзького університету, що просидів разом з іншими в 1861 р. у Кронштадтській фортеці, потім був випущений і вступив на службу в Корпус лісничих, прибув у Галац, де мав побачення з поляками. Мета його поїздки невідома. Поляки хотіли його завербувати, але він відмовився, кажучи, що прирік себе справі Малоросії, своєї батьківщини. Коваленко, молода людина з поетичним налаштуванням духу, але вельми поганими пізнаннями,

⁹ Див.: Бачинська О. «Дело о восстановлении независимости Малороссии» 1855 р. (на матеріалах Державного архіву Одеської області) // Чорноморська минувшина: Записки відділу історії козацтва на Півдні України науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України. – Одеса, 2009. – Вип. 4. – С. 178–186.

¹⁰ Шамрай С. Київська козаччина 1855 року (до історії селянських рухів на Київщині). – С. 107–108.

і взагалі людина сама по собі не небезпечна; він бажає придати своєму проїзду через Галац у Константинополь якого-небудь значення; але судячи з відомостей, що дійшли до мене про цю особу, я не думаю, щоб Коваленко міг мати серйозне доручення»¹¹.

Опис діяльності й напрямок поїздки можна інтерпретувати як бажання налагодити контакти з польськими емігрантами в Галаці та Стамбулі, адже саме в турецькій столиці перебував відомий діяч національного руху М. Чайковський і його прихильники. Ця подорож не виглядає випадковою, якщо врахувати наступне. Частина лідерів польського руху 1850–1860-х рр. відстоювали відновлення державності в межах Речі Посполитої 1772 р. (тобто з правобережними українськими землями в її складі, навіть у варіанті триєдиної держави з Польщі, Литви, України), а хтось уважав за можливе навіть відродити незалежність Гетьманщини¹².

«Якийсь» Коваленко, судячи з тексту документа, був уродженцем Полтавської губернії, студентом Санкт-Петербурзького університету, який виборював права студентів у заворушеннях 1861 р., за що й був ув'язнений у Кронштадтській фортеці. Як виявилось у подальшому під прізвищем Коваленка виступав доволі відомий діяч – Франц Ілліч Ковалинський. Він справді навчався й закінчив університет у Санкт-Петербурзі, брав участь у студентських заворушеннях, був заарештований та ув'язнений на два місяці в Петропавлівській, потім Кронштадтській фортецях. Через рік після закінчення університету Коваленко-Ковалинський приїхав зі своїм університетським другом [Ф.], сином поміщика Хотинського повіту, до Хотина. Тут він активно спілкувався з місцевими землевласниками, а потім під виглядом поїздки до Кишинєва, де начебто мав отримати закордонний паспорт, у ніч із 1 на 2 серпня 1863 р. нелегально перетнув кордон¹³. Уже 22 серпня про нього інформував російський консул П. Романенко. Слід зауважити, що таємному агенту генерал-губернатора Ф. Ковалинський не видався людиною з «поганими знаннями», навпаки – «молода людина з гарною освітою, обережна в розмовах, не запальна. Добре розмовляє французькою та німецькою, і, мабуть, без потреби у грошах». У дипломі університету також з'ясувалося походження Коваленка-Ковалинського з Гродненської губернії. Проте іншу версію свого походження він відстоював не лише в Добруджі, але й у Бессарабії¹⁴. Отже все свідчило про те, що Коваленко-Ковалинський їхав до Стамбула для вирішення важливих таємних справ, припустимо щодо М. Чайковського, і використовував при цьому «українську легенду».

Упродовж 1850–1860-х рр. нащадок гетьмана І. Брюховецького М. Чайковський, що брав участь у польських подіях 1830–1831 рр., перебував

¹¹ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.430. – Арк.184–184 зв.

¹² Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – Т.1. – К., 1994. – С.251–263; Фалькович С.М. Идеино-политическая борьба в польском освободительном движении 50–60-х гг. XIX ст. – Москва, 1966. – С.21–22.

¹³ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.430. – Арк.141.

¹⁴ Там само. – Арк.142.

у Стамбулі, прийняв ім'я Садика-паші, сформував у 1853 р. в Добруджі Оттоманське козацьке військо з українців, козаків-некрасівців і поляків. Відправив в Україну прокламацію, де закликав місцевих жителів приєднатися до польського повстання 1863–1864 рр., і тоді він зможе привести декілька козацьких полків із Туреччини¹⁵. Літературна діяльність Садика-паші присвячувалася обґрунтуванню «історичної єдності українців і поляків», тобто новій рецепції Люблінської унії. Серед іншого українська держава могла б стати частиною більшої слов'янської федерації, а сам Садик-паша – спадковим правителем «країни козаків». Його твори започаткували цілий напрям у польськомовній літературі – український. Він усіляко сприяв популяризації терміна «українець» замість «малорос». Видатні українські діячі Т.Шевченко й В.Антонович сформувалися в тому числі під впливом повістей та оповідань М.Чайковського¹⁶. Російська поліція зафіксувала вплив його агентурних мереж на Поділлі, у Бессарабії, на Волині, в Одесі та Києві¹⁷. Зокрема в Одесі перебувала значна частина польського оточення Садика-паші: Гриневиц, Ольшанський, Яковлев, Олександр Ябловський, Михайло Мрозовицький, Станіслав Хлембовський, Володимир Подлевський та ін.¹⁸

Залученням населення українських територій до польського руху займався М.Мрозовицький. Серед іншого він допомагав М.Чайковському в організаційних справах козацького війська¹⁹. М.Мрозовицький мав звання «надзвичайного комісара в полудневих землях», що включали Придунайські князівства, Галичину, Добруджу та південноукраїнські терени. Як повідомляв 1863 р. російський консул у Галаці:

«Польський народний уряд наділив поляка Михайла Мрозовицького званням надзвичайного комісара в полудневих країнах, під котрими слід розуміти Придунайські князівства, Галичину, Південну Росію й Добруджу. Галац як порт, що більше, ніж інше надає можливість до прямих відносин з Одесою, Константинополем, Тульчею, Лембергом та іншими містами, обрано пунктом централізації дій комісара. [...] Мрозовицький, що користується особливим довірою польського національного уряду, був у близьких зносинах з урядом Придунайських князівств за посередництва приватного секретаря його світлості можновладного князя Баліона де Беня»²⁰.

¹⁵ Там само. – Арк.86 зв.

¹⁶ *Полторак В.* У чотирикутнику європейських столиць: Михайло Чайковський та османські козаки в модернізації Південно-Східної Європи. – Одеса, 2018. – С.151.

¹⁷ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.430. – Арк.48, 86 зв.; Спр.651 за 1872 р. – Арк.1–7; Оп.203. – Спр.2 за 1862 р. – Арк.1–1 зв.

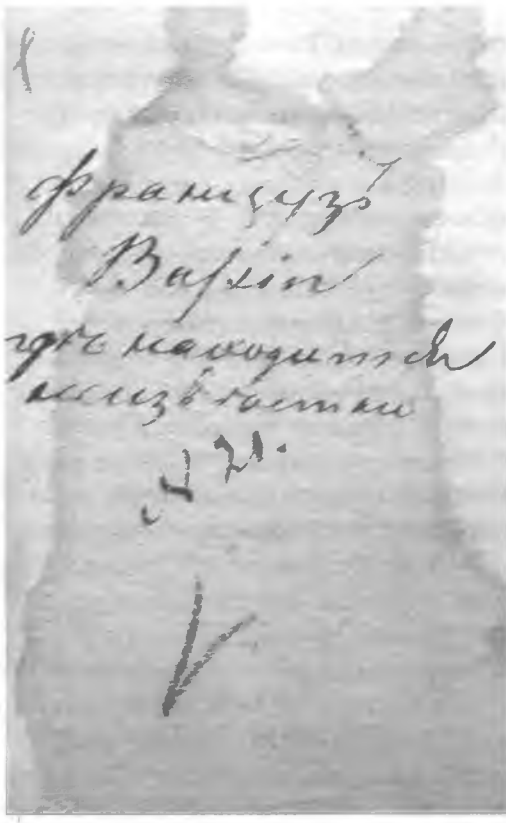
¹⁸ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.733.

¹⁹ Записки Михайла Чайковського (Мехмед-Садык паша) // Русская старина. – 1900, август. – С.222.

²⁰ Держархів Одеської обл. – Ф.1. – Оп.249. – Спр.430. – Арк.231, 237.

Ілюстр.1

Ілюстр.2

Крім безпосередніх стосунків із керівниками Молдови та Волощини, М.Мрзовицький мав тісні контакти з відомим діячем польського руху Людвигом Мирославським (Мерославським). Про це свідчать численні листи чиновників Новоросійського та Бессарабського генерал-губернаторства. Зокрема в 1858 р. генерал-губернатор повідомляв радника Бессарабського обласного правління Т.Гризова, що Мирославський прибув до Кракова «й має за мету задуми свої звернути на Царство Польське або на Поділля та Волинь»²¹. Зауважимо, що через 10 років під час одного з обшуків у дворянина Володимира Подлеського в Одесі було знайдено літературу та листи польською мовою, а також альбом із 22 фотокартками. На одній із них – Л.Мирославський. На зворотному боці – напис «Француз Ваї...п де перебуває невідомо» (див. ілюстр. 1–2). Господар наполягав, що не знає людину, зображену на світлині²². Дещо раніше, у 1863 р., відбувся обшук у діловода Хотинської дворянської опіки Веліогорського. Тоді виявили зброю, набойі, листи й документи польською мовою з Одеси, а також частину польськомовної карти із зазначенням території Польщі, Литви, Білорусії та інших «без розподілу»²³,

²¹ Там само. – Арк.48.

²² Там само. – Спр.565. – Арк.300–309.

²³ Там само. – Спр.430. – Арк.326–327.

тобто терени Речі Посполитої за Люблінської унії. Того ж 1863 р. за повідомленням керівника Волинської губернії було заарештовано людину, яка мала важливі документи з діяльності Польського комітету й повідомила про склад зброї в Одесі для відправлення на Волинь «та Україну»²⁴. Тоді ж в Одесі мало діяти відділення Головного комітету руських земель (центр у Києві), відкрите польською Комісією національного обов'язку (Париж). Його «виконавче відділення на Русі» мало збирати кошти з різних верств населення «на Волині, Поділлі та Україні» – близько 7 млн польських злотих²⁵.

Ілюстр.3

Із діяльністю М.Мрозовицького пов'язаний ще один важливий момент нової рецепції Люблінської унії. Як відомо, польський рух 1860-х рр. активно використовував ідею Речі Посполитої у складі трьох народів, тобто включно з Україною. Це відбилося в геральдиці. Зокрема дві печатки виявив російський консул у Галаці у серпні 1863 р.:

«На обох печатках зображена у великому вигляді корона Польського Царства й під нею три щити: на одному зроблено відтиск герба Польщі («Білий орел» – *О.Б.*), на другому – Литви («Погоня» – *О.Б.*), а на третьому щиті зображено герб України (козак, що тримає у правиці меч, а в лівій руці хрест – *О.Б.*); останній герб був прийнятий Хмельницьким. На одній печатці підпис на польській мові – Народний уряд і Комісар полудневий; на другій печатці так само польською мовою – Народний уряд та Агентство полудневе» (див. ілюстр.3)²⁶.

Консул П.Романенко, який описував ці печатки у своєму повідомленні, зазначив, що такий герб «був прийнятий Хмельницьким». Відзначимо, що «лицар-козак із шаблею та мушкетом» залишався за часів Б.Хмельницького гетьманським знаком, а герб Війська Запорозького виглядав як зображення «лицаря-козака з мушкетом» (або списом)²⁷. Можна припустити, що нова рецепція Люблінської унії передбачала

²⁴ Там само. – Арк.124–124 зв.

²⁵ Там само. – Арк.314–315.

²⁶ Там само. – Арк.237 зв.

²⁷ Старух О.В. Герби // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С.97.

включення в нову державу південноукраїнських земель з Одесою, на що вказувала наявність «комісара полудневих територій» М.Мрозовицького. Українські історики М.Грушевський, І.Крип'якевич, І.Липа та інші також уживали назву «Полуднева Україна», у тому числі й щодо півдня України.

Таким чином, архівні документи містять цінну інформацію про те, що південноукраїнські території стали важливим плацдармом розповсюдження нових ідей польського національного руху 1850–1860-х рр., а Одеса була стратегічним центром для польських діячів у підготовці національного виступу. Нова рецепція Люблінської унії 1569 р. включала українські землі як окрему складову нової держави разом із Польщею та Литвою. Проявлялася вона не лише в листуванні, зверненні до подій історії України та її видатних діячів, але й у наочних матеріалах – картах, геральдиці, сфрагістиці. На відповідних печатках відбився герб із трьох складових – Польщі, Литви та України (включно з південними теренами та Одесою).

REFERENCES

1. Bachynska, O. (2009). «Delo o vosstanovlenii nezavisimosti Malorossii» 1855 r. (na materialakh Derzhavnogo arkhivu Odeskoi oblasti). *Chornomorska mynuvshyna: Zapysky Viddilu istorii kozatstva na Pivdni Ukrainy Naukovodoslidnogo instytutu kozatstva Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy*, 4, 178–186. [in Ukrainian].
2. Bachynska, O., Maliavskiy, M. (2016). Naslidky Lystopadovoho povstannia 1830–1831 rr. dlia polskykh mahnativ Odesy (za materialamy DAOO). *Pivdennyi zakhid. Odesyka*, 21, 9–16. [in Ukrainian].
3. Kocherhin, I.O. (2010). Potomstveni dvoriany Oleksandrivskoho povitu Katerynoslavskoi hubernii naperedodni selianskoi reformy 1861 r. (za statystychnymy materialamy «Zbirky Ya.Novytskoho»). *Istoriia i kultura Prydniprovia: Nevidomi ta malovidomi storinky*, 7, 74. [in Ukrainian].
4. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Istorychni ese*, 1, 251–263. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Loban, A.A. (2013). «Poshuky vidom» chynovnykamy Novorosiiskoho i Bessarabskoho heneral-hubernatorstva naperedodni polskoho povstannia 1863 r. (za materialamy Derzhavnogo arkhivu Odeskoi oblasti). *Zapysky istorychnoho fakultetu*, 23, 189–193. Odesa. [in Ukrainian].
6. Poltorak, V. (2018). *U chotyrykutnyku yevropeiskyykh stolyts: Mykhailo Chaikovskiy ta osmanski kozaky v modernizatsii Pivdenno-Skhidnoi Yevropy*. Odesa. [in Ukrainian].
7. Starukh, O.V. (2002). Herb. *Ukrainske kozatstvo: Mala entsyklopediia*, 97. Kyiv, Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
8. Falkovych, S.M. (1966). *Ideyno-politicheskaya borba v polskom osvoboditelnom dvizhenii 50–60-kh godov XIX st.*, 21–22. Moskva. [in Russian].
9. Shamrai, S. (1928). *Kyivska kozachyna 1855 roku (do istorii selianskykh rukhiv na Kyivshchyni)*. Retrieved from http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?c-21com=2&i21dbn=elib&p21dbn=elib&image_file_name=book/0014392.pdf&image_file_download=0 [in Ukrainian].

OLENA BACHYNSKA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine,
Odesa I. Mechnykov National University
(Odesa, Ukraine), Olena_an@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0496-5742>

**THE PERCEPTION OF THE UNION
OF LUBLIN IN THE POLISH NATIONAL MOVEMENT
1850–1860s IN SOUTHERN UKRAINE
(Based on the State Archives of Odesa Region Documents)**

Abstract. *The purpose of the research is to analyze the new perception of the provisions of the Union of Lublin, which was widespread in the Polish national movement in mid 19 century on Southern Ukraine (based on the State Archives of Odesa region documents). The research methodology is based on the principles of historicism, systematic, scientific. The following general-historical methods have been used: historiographical analysis, terminological analysis, comparative, typological. The author adheres to the civilizational approach and principles of intellectual history. The scientific novelty of the basis of a wide range of published sources and new unpublished documents of the State Archives of Odesa region.*

Conclusions. *The documents from the State Archives of Odesa region shows that the Southern Ukrainian territories became an important springboard for the dissemination of new ideas, for the concentration of the Polish movement figures and for the concentration of relevant literature and weapon. It was discovered that the new perception of the Union of Lublin includes idea of the Ukrainian lands as a separate constituent of the new proposed state on an equal footing with Poland and Lithuania. The idea was manifested not only in speakings or correspondence, appeals to the events of the history of Ukraine, and its prominent figures, but even in visual materials – maps, heraldry, seals. Taking into account the strategic importance of Odesa, all these materials represented a significant problem for Russian empire local officials, who recorded the mentioned ideas in official reports and orders. Probably the new perception of the Union of Lublin assumed the inclusion of the Southern Ukraine with Odesa to the new state.*

Keywords: *Polish national movement, Southern Ukraine, Union of Lublin.*